

УДК 81'373.46(422)

Л.І. Фурсова,
викладач

(Житомирський державний технологічний університет)

ОСОБЛИВОСТІ АНТОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СУБМОВІ (ПАРАДИГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються прості, складені, лексичні і словотвірні антоніми. Виявляються афікси для номінації словотвірних термінів. Виділяються антонімічні пари і ряди. Досліджуються комплементарні, контрарні, контрадикторні антоніми, їх частинномовна, лексична і словотвірна репрезентація. Здійснюється кількісний аналіз трьох типів антонімів. Спостерігається здатність опозиції до розвитку абсолютної синонімії.

Питання сутності терміна і термінології належить до актуальних проблем лінгвістики [1: 1]. На сучасному етапі особливого значення набуває систематизація англійських терміносистем і вивчення різних аспектів їх утворення та функціонування [1: 1]. Хоча об'єктом дослідження вже були антонімічні відношення [1: 1; 2: 96-99; 3: 96-105; 4: 8-9; 5: 13; 6: 106-121], однак аналізувались деякі аспекти антонімії в окремих складових англійської економічної терміносистемі (ринкові взаємини [4: 8-9], кредитно-банківська [2: 96-99], політико-економічна [6: 106-121]) чи в інших термінологіях англійської і української мов [1: 13; 3: 96-105; 5: 13]. У цій статті ми робимо спробу системного цілісного висвітлення антонімічних відношень у сучасній англійській загальноекономічній субмові.

Актуальність теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних праць з лексикології на виявлення мовних і позамовних чинників розвитку й функціонування словникового складу англійської мови, невід'ємною частиною якого є термінологія, а також зумовлена відсутністю комплексного висвітлення антонімічних зв'язків у загальноекономічній лексиці.

Метою дослідження є встановлення особливостей антонімічних відношень у сучасній англійській загальноекономічній субмові на рівні парадигматики.

Мета роботи зумовила необхідність розв'язання конкретних завдань:

- 1) з'ясувати структурний склад антонімів;
- 2) виділити лексичні і словотвірні антоніми, антонімічні пари і ряди;
- 3) виявити афікси для номінації словотвірних термінів;
- 4) описати типи антонімів, визначити їх частинномовну, словотвірну і лексичну репрезентацію;
- 5) здійснити кількісний аналіз антонімічних типів;
- 6) установити перетин відношень антонімії і денотативної синонімії.

Антисистема в природній мові характеризується протиріччями і їхнім подоланням, що обумовлює подальший розвиток останньої [7: 4]. "Оскільки термінологія є частиною загальнолітературної лексики і створюється на її основі, то їй властива антонімія" [8: 28]. На відміну від загальної лексики антонімія в термінологічній комунікації суворо системний процес: "саме тут, вона стала сутністю вираження необхідних і неминучих явищ науки" [9: 27]. Антонімічні зв'язки у спеціальній системі відрізняються своєю специфікою, бо вони представлені, на думку В.П. Даниленко, ширше, ніж у побутовій лексиці [9: 25]. Творення "негативних" термінів здійснюється в підмові цілеспрямовано. Основне їх призначення – виділити й узагальнити систему понять з протилежними значеннями [10: 135]. Причинами виникнення антонімії у субмові вважаємо екстралінгвістичні фактори [10: 135].

"Антонімія в термінології – один з регулярних принципів номінації понять з протилежним значенням" [11: 211]. За структурою розрізняємо прості (*invest* – "інвестувати" > *disinvest* – "вилучити капіталовкладення" [12: 182, 293]; *premium* – "надбавка" > *discount* – "знижка" [12: 179, 405]) і складені чи однослівні й неоднослівні [6: 107] антоніми (*intrinsic value* – "внутрішня вартість" > *extrinsic value* – "зовнішня вартість" [12: 218, 293]; *distributed profit* – "розподілений прибуток" > *undistributed profit* – "нерозподілений прибуток" [13: 377]).

У спеціальній сфері протилежні поняття реалізуються словотвірними і лексичними засобами [10: 136]. Термінопари, у яких значеннєве протиставлення знаходиться у корені, називаємо лексичними чи різнокореновими [4: 8-9; 14: 122] (*credit* – "кредит" > *debit* – "дебет" [12: 152, 164]); *high* – "високий" [12: 263] > *low* – "низький" [13: 281]; *bear market* – "ринок, на якому спостерігається тенденція до зниження курсів" > *bull market* – "ринок, на якому спостерігається тенденція до підвищення курсів" [12: 335, 336].

До однокоренових чи словотвірних антонімів відносимо прості і складені терміни, де протилежність понять передається афіксами [4: 9; 14: 123]. У економічній лексиці виявляємо наступні префікси зі значенням протилежності: *de-* (*merger* – "поглинання" > *demerger* – "поділ підприємств, що раніше злилися" [12: 171, 344]); *nationalize* – "націоналізувати" > *denationalize* – "денаціоналізувати" [13: 125, 310], *dis-* (*hoarding* – "нагромадження товарних запасів" > *dishoarding* – "зменшення запасів" [12: 181, 264]; *utility* – "практичність", "вигідність" > *disutility* – "негативна

корисність" [12: 184, 525]), non- (*durables* – "товари тривалого користування" > *non-durables* – "товари короткочасного користування" [12: 137, 193]; *prime bill* – "першокласний вексель" > *non-prime bill* – "не першокласний вексель" [12: 60, 365]). Термінотворчими є такі афікси полярного значення: under-/over- (*undercharge* – "знижена ціна" > *overcharge* – "завищена ціна" [12: 379, 520]), down-/up- (*downtick* – "продаж за нижчою ціною" > *uptick* – "продаж за вищою ціною" [13: 142, 513]), -down/-up (*write down* – "знижувати ціну" > *write up* – "підвищувати ціну" [12: 539]). Звідси, регулярність словотвірних засобів антонімії у економіці реалізується у термінапарах через приєднання семи префіксів і двох суфіксів.

Коли терміну протиставляється більш ніж одне слово або дві взаємозамінні між собою одиниці, абсолютні синоніми, називаємо такий набір антонімічним рядом: *intermediation* – "посередництво" > *disintermediation* – "відсутність посередницької діяльності" = *reintermediation* = "відсутність посередницької діяльності" [12: 181, 290, 434]. Тут негативність закладена в обох однокореневих лексемах *disintermediation*, *reintermediation*, що однаково протиставлені слову *intermediation*. У прикладі: *perfect competition* – "ідеальна конкуренція" = *pure competition* > *imperfect competition* – "неідеальна конкуренція" [12: 128, 129] двом позитивним ТС протистоїть один словотвірний термін з негативною семантикою. Ілюстрація: *monopolistic competition* – "монополістична конкуренція" > *pure competition* – "ідеальна конкуренція" = *perfect competition* [12: 128, 129] демонструє наявність протилежності між різнокореневими одиницями, дві з яких – *pure competition*, *perfect competition* – абсолютні синоніми. Отже, перетин відношень антонімії й денотативної синонімії зустрічається у лексичних і словотвірних антонімічних рядах.

На парадигматичному рівні діє принцип максимальної доцільності термінів [2: 98]. Антонімія відображає еквіполентні опозиції з їх контрастуючою дистрибуцією [3: 99]. Будь-яка пара антонімів існує в опозитивних відношеннях [15: 98]. Опозиція об'єднує два різних об'єкти, пов'язаних таким чином, що не можна уявити один без іншого. Єдність опозитивних елементів формується за допомогою поняття, яке імпліцитно містить обидва протичлени та розкладається на експліцитну опозицію, під якою розуміємо протиставлення однорідних одиниць [15: 99]. Дефінітивний аналіз галузевих антонімів дав змогу виділити три типи імпліцитних відношень. До першого належать комплементарні одиниці [4: 8; 5: 13], що демонструють двосторонню імплікацію протиставлення і відсутність проміжного терміна [15: 100]. Тобто виражають не взаємозаперечення, а взаємне передбачення [2: 96], що видно з визначень через порівняння *rather than*, яке описує один чи обидва елементи термінапар, наприклад, *jobbing production* – "виготовлення продукції на замовлення" = "when a single product is made, rather than large quantities of goods" > *mass production* – "масове виробництво" = "when products are made in large numbers" [13: 375, 376], *commercial loan* – "ссуда діловим підприємством" = "a loan made to a business, rather than to a person" > *consumer loan* – "споживацька ссуда" = "a loan to a person... rather than to a business" [13: 277]. Крім того, члени опозиції виступають як полярні поняття і характеризуються позитивним змістом [15: 100], кореляють на основі контрастних змістових ознак [6: 115]. У проілюстрованих протиставленнях *jobbing production* > *mass production*, *commercial loan* > *consumer loan* не виявили середнього терміна, а їх контрастність забезпечується тлумаченням, що вміщує частину дефініції опозитивного елемента, яка не заперечує, а доповнює перший. Так, *jobbing production* має "large quantities of goods", яке у модифікованому вигляді входить до *mass production* – "products are made in large numbers"; терміни *commercial loan*, *consumer loan* доповнюють один одного за рахунок значенневих частин "to a person" – *commercial loan*, "to a business" – *consumer loan*. Подібні опозиції виражають контрастні ознаки, не виключаючи один одного у межах понятійної пари, тому, даний тип антонімів представлений контрастивами [6: 114-116]. Останні володіють тотожністю концепта і узагальнюючої родової ознаки, бо включають лише складені терміни, що формують пари, котрі перебувають у гіперо-гіпонімічних зв'язках з терміном-домінантою [6: 114-115]. Наприклад, спеціальні одиниці наступних пар класифікують родові терміни *loss* (*first-half loss* – "збитки за три місяці фінансової діяльності компанії" > *full-half loss* – "збитки за рік фінансової діяльності компанії" [13: 280]) і *trade* (*export trade* – "експортна торгівля" > *import trade* – "імпортна торгівля" [12: 509]). Отже, до контрастивів входять різнокореневі ТС з кореляційним і класифікаційним типом відношень. Складові комплементарної пари можуть мати абсолютні синоніми: *cash market* = *spot market* – "ринок з оплатою готівкою" > *futures market* – "ринок по угодам на термін" [13: 291], *domestic investment* – "внутрішні капіталовкладення" > *foreign investment* = *overseas investment* – "іноземні капіталовкладення" [13: 249], створюючи ряди.

До другого типу зараховуємо контрарні терміни [4: 8], яким властива одностороння імплікація протиставлення і наявність середнього члена [6: 109]. Крайні складові опозиції виражають не просто заперечення, а симетричну протилежність – мінімальний і максимальний ступінь однієї й тієї ж ознаки, репрезентуючи межу протиставлення. Так, частина тлумачення "a gentle form of deflation", що розкриває сутність слова *disinflation*, визначає його позицію як середнього складового антонімічного

ряду: *inflation* ("інфляція" – "a rise in the general level of prices caused by an excess of demand over supply and related to an increase in the supply of money, both as bank-notes and in the form of bank credit") > *disinflation* ("уповільнення темпів інфляції" – "planned action taken by a government, as a gentle form of deflation, to slow down or stop the rate of inflation without causing high unemployment. The aim is to reduce monetary demand and to increase the supply of goods and services without raising the level of incomes...") > *deflation* ("дефляція" – "a decrease in the supply of money, usu. produced intentionally by a government in order to reduce demand and check rising prices... Nowadays deflation rarely leads to a lowering of the price-level, but rather to a reduction in the standard of living") [12: 169, 181, 277]. Медіальний елемент *disinflation* нейтралізує крайнощі опозиції *inflation* > *deflation* і тим самим передає середній ступінь градації ознаки, виключаючи несумісність ознак. Кожне поняття наведеного ряду протиставляється не всьому своєму доповненню, а його полярній (контрастній) частині: *inflation* / *disinflation*, *disinflation* / *deflation* – *inflation* не передбачає *deflation*, тобто зворотня імплікація протиставлення не є обов'язковою. "Протилежні поняття... несуть у собі щось позитивне замість заперечуваного" [15: 99]. Так, у дефініціях ряду *inflation* > *disinflation* > *deflation*, не зважаючи на контрастність ознак, відмічається позитивність змісту: "a rise in the ...level of prices... an excess of demand... an increase in the supply of money..." – *inflation*; "to slow down or stop the rate of inflation... to reduce... demand..." – *disinflation*; "a decrease in the supply of money... to reduce demand... a lowering of the price-level..." – *deflation*. Антонімічні зв'язки виявляють терміни різних частин мови [14: 123]. Приміром, іменнику *boom* ("процвітання" – "a period of increasing business activity when a rising demand for all commodities causes industrial production to expand, prices and wages to rise, and unemployment to fall" [12: 72]) протиставляються лексеми *recession* ("снад" – "a temporary reduction in business activity, not as severe as a depression. A recession is generally taken as existing when the gross national product has fallen for two or more quarters (i. e. for six months) after allowing for inflation" [12: 429]) і *depression* ("засмі" – "that part of the trade cycle that is marked by a large fall in output, high unemployment, low prices, low business activity, and by low spirits and lack of confidence in the minds of businessmen and industrialists" [12: 174]) – N>N>N. Несумісні ознаки: "increasing business activity", "industrial production to expand", "prices to rise", "unemployment to fall" – *boom*; "low business activity", "fall in output", "low prices", "high unemployment" – *depression*, свідчать про полярність економічних понять *boom* і *depression*, а ослаблена протилежність представлена у терміні *recession*: "a temporary reduction in business activity, not as severe as a depression", демонструє його проміжне положення. Слово *depression* має взаємозамінний еквівалент у вигляді денотативного синоніма *slump* [12: 469], що збагачує досліджувану субмову. Отже, контрастний терміноряд складається з трьох чи чотирьох елементів.

Семантичною ознакою термінологізації прикметника у складі контрастної групи ТС є те, що він звужує своє загальноживане значення й втрачає типові у нефаховій мові антонімічні зв'язки [2: 97]. Наприклад, у рядах: *primary industry* ("видобувна промисловість") > *secondary industry* ("обробна промисловість") > *tertiary industry* ("галузь з надання послуг") [12: 277], *hard money* ("металеві гроші") > *soft money* ("бумажні гроші") > *paper money* ("бумажні гроші") > *plastic money* ("пластикові гроші") [12: 350], *big business* ("велике підприємство") > *small business* ("мале підприємство") > *family business* ("сімейне підприємство") > *one-man business* ("підприємство з одним зайнятим") [12: 82; 13: 56] протиставляються лексеми *primary* > *tertiary*, *hard* > *plastic*, *big* > *one-man*. Натомість у загальнолітературному значенні слову *primary* відповідає антонім *secondary* [16: 1379], *hard* – *soft* [16: 696], *big* – *small* [16: 128].

У контрастних рядах *preferential creditor* = *preferred creditor* ("привілейований кредитор") > *senior creditor* ("старший кредитор") > *junior creditor* = *general creditor* ("молодший кредитор") [13: 108], *original goods* = *free goods* ("товари, що не потребують виробництва") > *intermediate goods* ("товари, які знаходяться у процесі виробництва") > *finished goods* ("товари, що пройшли процес виробництва і готові до продажу") [12: 252; 13: 208] ТС *junior creditor* і *original goods* розвивають відносини денотативної синонімії з терміном *general creditor* й *free goods*. Звідси, контрастні ряди можуть бути збагачені абсолютними синонімами. Такі антоніми представлені простими однокореневими або різнокореневими термінами-іменниками чи різнокореневими ТС.

У контрадикторних антонімів [4: 8], що належать до третього типу, зворотна імплікація заперечення носить обов'язковий характер (взаємне, двостороннє заперечення), оскільки їх диференціальні семи експлікують несумісні ознаки, тобто мають взаємозаперечуючий зміст [6: 108]. Контрадикторна пара позбавлена середнього елемента, у ній відносини імплікації передаються однокореневими і різнокореневими: 1) дієсловами (V>V): *mark up* – "підвищувати ціну" = "to increase the price (of goods, securities, etc)" > *mark down* – "знижувати ціну" = "to reduce the price (of goods, securities, etc)" [12: 335, 339], 2) іменниками (N>N): *appreciation* – "підвищення вартості" = "an increase in market value of the assets of a business" > *depreciation* – "зниження вартості" = "the gradual loss of value of fixed assets such as buildings, plant and machinery, etc. because they wear out or decay..." [12: 29, 173], 3) прикметниками (A>A): *weak* – "з ціними, що знижуються" = "of market conditions,

prices falling because demand is small and supplies are plentiful" > *strong* – "сміїки ціни" = "of market conditions, prices rising because the demand is great and supplies are lacking" [12: 486, 534], 4) TC>TC: *crossed cheque* – "кресований чек" = "one with two parallel lines drawn across it, usu. by the drawer or his agent, e. g. his bank..." > *open cheque* – "чек для одержання готівки" = "one that has not been crossed" [12: 109, 110] – підкреслені семи знаходяться у віднішеннях взаємного заперечення, бо передають несумісні ознаки. Дані опозиції корелюють на основі контрасту виражених ознак.

Контрадикторні антоніми також взаємодіють з абсолютними синонімами. Наприклад, термін *hard currency* ("конвертована валюта" [13: 111]) протистоїть двом TC *soft currency* й *weak currency* ("не конвертована валюта" [13: 111]), бо *soft currency* паралельно розвиває відносини абсолютної синонімії з TC *weak currency*. Так, кожен елемент пари *long position* (= *bull position* – "позиція по терміновим операціям при зрі на підвищення") > *short position* (= *bear position* – "позиція по терміновим операціям при зрі на зниження") [13: 360] й *sleeping partner* (= *dormant partner* – "пасивний партнер") > *working partner* (= *active partner* – "активний партнер") [13: 341] містить денотативний синонімічний еквівалент. Звідси, контрадикторна пара може розширюватися до рамок ряду за рахунок денотативних синонімів.

Характерною ознакою контрадикторних термінологізованих прикметників у TC є те, що вони зберігають у субмові властиві їм у загальному використанні антонімічні кореляції [2: 98]. Наприклад, у антонімічних опозиціях *direct exchange* – "прямий курс" > *indirect exchange* – "непрямий курс" [13: 164], *long-term funds* – "довгострокові фонди" > *short-term funds* – "короткострокові фонди" [13: 196-197] протиставляються ті ж самі лексеми, що й у нефасовій системі – *direct* > *indirect* [16: 414], *long-term* > *short-term* [16: 902].

Наші розвідки призвели до наступних висновків. 1. Антоніми підсистеми економіки за структурою розподіляемо на прості і складені. 2. Відповідно до способів вираження протилежності виявляємо лексичні (різнокореневі) і словотвірні (однокореневі) антоніми. 3. В арсеналі однокоренових термінів знаходиться 9 афіксів (7 префіксів, 2 суфікси), що реалізують регулярність словотвірних засобів антонімії. 4. Антоніми формують пари і ряди. 5. Перетин відносин антонімії й денотативної синонімії спостерігається у лексичних і словотвірних антонімічних рядах. 6. Виявляємо три типи антонімів: комплементарні (різнокореневі TC), контрарні (однокореневі й різнокореневі іменники, різнокореневі TC), контрадикторні (однокореневі й різнокореневі: дієслова, іменники, прикметники, TC). 7. Елементи комплементарної, контрарної, контрадикторної опозицій виявляють здатність до розвитку абсолютної синонімії. 8. Контрарною антонімією охоплено 56 термінів (6 з них денотативні синоніми), контрадикторною – 3830 слів (297 з яких абсолютні синоніми), комплементарною – 97 термінів (9 з яких денотативні синоніми). 9. Досліджені відносини двосторонньої імплікації протиставлення, двосторонньої імплікації заперечення й односторонньої імплікації протиставлення, свідчать, що в даній лексиці антонімія є засобом вираження необхідних і неминучих позамовних явищ економіки, що позначають додаткові, протилежні, суперечливі поняття.

Перспективним є використання запропонованої методики для проведення аналізу антонімів інших терміносистем англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвинко О.А. Словотвірні та семантичні характеристики англійської термінологічної підсистеми машинобудування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / ХНУ. – Харків, 2007. – 20 с.
2. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2001. – 258 с.
3. Загребельний О.М. Однокоренева антонімія у системі прикметників, що виражають морально-вольові якості людини // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр. – Харків: ХДПУ ім. Г. Сковороди, 1998. – Вип. 1. – С. 96-105.
4. Куделько З.Б. Англійська терміносистема ринкових взаємин: синтагматичні та парадигматичні особливості: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2003. – 20 с.
5. Михайлова Т.В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 20 с.
6. Цаголова Р.С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1985. – 148 с.
7. Будагов Р.А. Система и антисистема в науке о языке // Вопросы языкознания. – 1978. – № 4. – С. 3-17.
8. Корженко З., Корженко В. Деякі структурно-семантичні особливості термінологічної лексики машинобудування // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків: ХДПУ, 2001. – Вип. 7. – С. 25-28.
9. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 7-67.
10. Письмиченко А.И. Основные проблемы генезиса, становления и развития английской строительной терминологии: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. – 176 с.

11. Мисловська Л., Пилипів О. Семантичні процеси в латинській медичній термінології // Проблеми української термінології: Вісник держ. ун-ту "Львівська політехніка". – Львів, 2000. – № 402. – С. 209-211.
12. Longman Dictionary of Business English / Revised by J.H. Adam. – Longman: York Press, 1989. – 564 p.
13. Longman Business English Dictionary / D. Summers. – Barcelona: Caufosa-Quebecor, 2001. – 533 p.
14. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. – Харків: Вид-во Основа 1993. – 256 с.
15. Кузнецова Э.В. Лексикологія російського мови: Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
16. Longman Exams Dictionary / Director: D. Summers. – Longman: Pearson Education Limited, 2006. – 1835 p.

Матеріал надійшов до редакції 21.04. 2008 р.

Фурсова Л.И. Особенности антонимических отношений в современном английском экономическом подязыке (парадигматический аспект).

В статье рассматриваются простые, сложные, лексические и словообразовательные антонимы. Обнаруживаются аффиксы для номинации словообразовательных терминов. Выделяются антонимические пары и ряды. Исследуются комплементарные, контрарные, противоречивые антонимы, их частиречевая, лексическая и словообразовательная репрезентация. Производится количественный анализ трех типов антонимов. Раскрывается способность оппозиций к развитию отношений абсолютной синонимии.

Fursova L.I. Peculiarities of Antonymous Relations in Modern English Economic Sublanguage (Paradigmatic Aspect).

The article examines simple, complex, lexical and word building antonyms. Affixes for nomination of word building terms are discovered. Antonymous pairs and ranges are singled out. Complementary, contrary, contradictory antonyms, their part-of-speech, lexical and word building representation is researched. Quantitative analysis of three types of antonyms is done. Ability of oppositions to absolute synonymy is shown up.